

دانشگاه کردستان

دانشکده ادبیات و زبان‌های خارجی

گروه زبان و ادبیات فارسی

عنوان:

تحلیل رمان سووشون براساس نظریه‌ی ساختگرایی تکوینی لوسین گلدمن

پژوهشگر:

شریفه مرادی

استاد راهنما:

دکتر سید احمد پارسا

استاد مشاور:

دکتر کمال خالق پناه

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته زبان و ادبیات فارسی

فروردین ماه 1392

کلیه حقوق مادی و معنوی مترتب بر نتایج مطالعات،

ابتکارات و نوآوری های ناشی از تحقیق موضوع

این پایان نامه (رساله) متعلق به دانشگاه کردستان است.

*** تعهد نامه ***

اینجانب شریفه مرادی دانشجوی کارشناسی ارشد رشته زبان و ادبیات فارسی دانشگاه کردستان، دانشکده ادبیان و زبان های خارجه گروه زبان و ادبیات فارسی تعهد می نمایم که محتوای این پایان نامه نتیجه تلاش و تحقیقات خود بوده و از جایی کپی برداری نشده و به پایان رسانیدن آن نتیجه تلاش و مطالعات مستمر اینجانب و راهنمایی و مشاوره اساتید بوده است.

با تقدیم احترام

شریفه مرادی

1392/01/21

تقدیم:

به صلابت **پدرم** که اسوه‌ی صبر و پایداری و ایمان است.

به صفای **مادرم** که حقیقت مهر و محبت در دریای وجود پرمهرش موج می‌زند.

به برادرانم «**حمید و خبات**» که رسم ایستادگیم آموختند.

به خواهرانم «**شیوا و سمره**» که همواره یاورم بودند.

و به عشق کوچک زندگیم «**ساینا**» که عاشقانه دوستش می‌دارم.

تقدیر و تشکر:

با سپاس و ستایش به درگاه ایزد منان که راه پرفیض کسب علم و معرفت را بر جوینده‌ی آن هموار نمود.

نخست ضروری می‌دانم از زحمات بی‌دریغ استاد گرانقدر جناب آقای دکتر سید احمد پارسا که در مقام استاد راهنما، با رهنمودهای ارزشمند خود بنده را در جریان پژوهش همراهی نمودند و رخصت دادند خوشه‌چین خرمن علم و معرفتشان باشم و همچنین، از محضر استاد محترم جناب آقای دکتر کمال خالق‌پناه که در مقام استاد مشاور، پرتو هدایت و روشنگری بر این پژوهش افکندند و وقت گرانمایه‌ی خود را در اختیار من قرار دادند، تشکر و قدردانی نمایم.

همچنین، از استادان بزرگوار گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه کردستان که بزرگوارانه جویندگان علم و ادب را در این چند سال تحمل نموده و کاستی‌ها را به دیده‌ی اغماض نگریستند کمال امتنان و تشکر را می‌نمایم.

امید است بتوانم از پویندگان راه این بزرگان باشم.

چکیده

عنوان این پایان‌نامه، تحلیل رمان سووشون¹ براساس نظریه‌ی ساختگرایی تکوینی لوسین گلدمن است. بررسی تعیین نوع ساختار معنادار حاکم بر رمان از نظر گلدمن و بررسی رابطه‌ی ساختار سووشون و جهان‌بینی سیمین دانشور و شناخت شگردهای ادبی او جهت تبیین گروه‌های اجتماعی مورد نظر رمان در درک بهتر شرایط اجتماعی آن دوره و نقش آن در تبیین و شکل‌گیری رمان و درک بهتر اندیشه‌های دانشور از اهداف پژوهش حاضر محسوب می‌شود. روش پژوهش توصیفی است و داده‌ها با استفاده از تکنیک تحلیل محتوی به شیوه‌ی کتابخانه‌ای بررسی و تجزیه و تحلیل شده‌اند.

نتیجه نشان می‌دهد که سیمین دانشور با استفاده از شگردهای ادبی همچون تک‌گویی، سود جستن از تقابل‌های دوگانه در روایت داستان، توالی زمان در داستان و تیپ‌سازی به تعیین وضعیت گروه‌های اجتماعی مورد نظر خود در رمان می‌پردازد؛ همچنین استفاده از میانجی‌های موجود در رمان که در واقع پل ارتباطی میان سطح رمان و واقعیت‌های سیاسی، اجتماعی می‌باشند، نشان می‌دهند که، طبقه‌ی اجتماعی خانم دانشور همان طبقه‌ی متوسط سنتی و جهان‌بینی حاکم بر رمان سووشون ایدئولوژی ملی - مذهبی است.

واژگان کلیدی: دانشور، رمان سووشون، لوسین گلدمن، ساختگرایی تکوینی

فهرست مطالب

عنوان.....	صفحه
فصل اول: کلیات.....	1
1-1- بیان مسأله.....	2
2-1- اهداف پژوهش.....	4
3-1- پرسش‌های پژوهش.....	5
4-1- اهمیت پژوهش.....	5
1-4-1- نظری.....	5
2-4-1- کاربردی.....	5
5-1- روش انجام پژوهش.....	5
6-1- پیشینه‌ی پژوهش.....	5
7-1- اجزای پژوهش.....	7
فصل دوم: جامعه‌شناسی ادبیات.....	8
1-2- جامعه‌شناسی.....	8
2-2- جامعه‌شناسی ادبیات.....	8
3-2- روش کار جامعه‌شناسی ادبیات.....	9
1-3-2- جامعه‌شناسی تولیدکننده‌ی اثر ادبی.....	10
2-3-2- جامعه‌شناسی محتوای اثر ادبی.....	10
3-3-2- تأثیر ادبیات بر جامعه.....	10
4-2- روش ساختگرایی تکوینی لوسین گلدمن.....	12
5-2- بررسی اوضاع سیاسی - اجتماعی ایران در دهه‌ی 20.....	14
1-5-2- اشغال ایران در جنگ دوم جهانی.....	14
2-5-2- انتخابات مجلس چهاردهم.....	15
3-5-2- احزاب.....	15
1-3-5-2- حزب هم‌رهان.....	15
2-3-5-2- حزب ایران.....	16

- 16 حزب وطن.....2-3-5-3
- 16 حزب توده.....2-3-5-4
- 17 بررسی اوضاع اجتماعی ایران در زمان رمان.....2-5-4
- 17 1-4-5-2 اوضاع عمومی کشور در بجهوحه‌ی جنگ جهانی دوم.....
- 17 2-4-5-2 سکولاریزم (اوضاع روحانیت بعد از سلطنت رضاشاه).....
- 18 5-5-2 اقدامات و اصلاحات اجتماعی رضاشاه.....
- 18 1-5-5-2 دولت و ملت سازی.....
- 18 2-5-5-2 مدرنیزاسیون و جنسیت.....
- 18 3-5-5-2 اصلاحات آموزشی.....
- 19 6-5-2 اوضاع طبقات اجتماعی در مقابل اصلاحات اجتماعی رضاشاه.....
- 20 7-5-2 بررسی اوضاع اجتماعی ایران در عهد محمدرضاشاه.....
- 20 8-5-2 ستیزها و کشمکش‌های ساختار اجتماعی ایران پس از شهریور 1320.....
- 21 9-5-2 پایگاه طبقاتی حزب توده.....
- 21 1-9-5-2 طبقه‌ی متوسط حقوق‌بگیر.....
- 21 1-1-9-5-2 نویسندگان.....
- 22 2-1-9-5-2 زنان.....
- 22 2-9-5-2 علل موفقیت حزب توده در بین طبقه‌ی متوسط حقوق‌بگیر.....
- 22 1-2-9-5-2 مشکل اقتصادی.....
- 22 2-2-9-5-2 مشکل اجتماعی.....
- 23 3-2-9-5-2 ایدئولوژی.....
- 23 3-9-5-2 بررسی علل عدم موفقیت حزب توده در بین طبقه‌ی متوسط مرفه.....
- 24 10-5-2 عشایر.....
- 26 فصل سوم: تحلیل جامعه‌شناختی رمان سووشون.....
- 26 1-3 سووشون رمان تاریخی، ایهامی و فلسفی.....
- 27 2-3 عناصر داستان.....
- 27 1-2-3 پیرنگ.....
- 33 2-2-3 شخصیت.....
- 35 3-2-3 درون‌مایه.....

35 3-2-4- زاویه‌ی دید.....
36 3-2-5- صحنه.....
36 3-3-3- مقوله‌های حاکم بر رمان سووشون (تحلیل درونی).....
36 3-3-1- استبداد و استعمار.....
38 3-3-2- نظام طبقاتی اقتصادی.....
39 3-3-3- فقر و بیماری.....
40 3-3-4- اوضاع پردسیسه‌ی زمانه.....
41 3-3-5- ترس.....
43 3-3-6- اعتقادات عامیانه و خرافات.....
44 3-3-7- تقدیرگرایی.....
45 3-3-8- یأس و بدبینی.....
46 3-3-9- زن در چارچوب خانواده.....
48 3-3-10- احزاب.....
50 3-3-11- روحانیون.....
50 3-3-12- تأثیر تعلیم و تربیت بر شخصیت کودکان و نوجوانان.....
52 3-3-13- اقلیم.....
52 3-3-14- آگاهی و امید جهت مبارزه برای کسب آزادی (پیام داستان).....
54 3-4-4- میانجی‌های موجود در رمان.....
54 3-4-1- تیمارستان، زندان، خانه‌ی زری و شهر.....
55 3-4-2- شخصیت یوسف.....
55 3-4-3- شخصیت زری.....
55 3-4-4- ملک‌رستم و ملک‌سهراب.....
55 3-4-5- اسطوره‌ها.....
55 3-4-6- آقای فتوحی.....
56 3-4-7- خانم حکیم و سرجنت‌زینگر.....
56 3-4-8- هرمز و خسرو.....
56 3-4-9- غارت گوشواره‌های زری، غارت اسب خسرو و بیماری «کلو».....
56 3-4-10- خواب دیدن‌های زری.....

56	3-4-11- شعر درخت استقلال مک ماهون.....
56	3-4-12- قصه‌های مک ماهون.....
57	3-4-13- تاریخ مرگ یوسف.....
57	3-4-14- آبستی زری.....
57	3-4-15- دکتر عبدالله و ناخودآگاه زری.....
57	3-4-46- تشییع جنازه‌ی یوسف و رسیدن به آگاهی جمعی.....
58	3-5-5- پدیده‌های اجتماعی و سیاسی شکل‌دهنده‌ی ساختار رمان (مرحله‌ی دریافت).....
58	3-5-1- خفقان و استعمار موجود در رمان.....
59	3-5-2- ریشه‌های یأس و بدبینی موجود در اجتماع.....
60	3-5-3- نظام طبقاتی در اجتماع.....
61	3-5-4- اوضاع پر دسیسه‌ی اجتماع.....
62	3-5-5- اوضاع زنان در اجتماع.....
62	3-5-6- وضعیت حزب توده در اجتماع ایران.....
63	3-5-7- وضعیت روحانیون در اجتماع.....
65	3-6-6- شگردهای ادبی رمان سووشون.....
65	3-6-1- تیپ‌سازی.....
66	3-6-2- توالی زمان.....
67	3-6-3- سود جستن از تقابل‌های دوگانه.....
67	3-6-4- تک‌گویی در رمان سووشون.....
70	فصل چهارم: نتیجه‌گیری.....
70	نتیجه‌گیری.....
73	سال شمار زندگی دانشور.....
75	پانوشت.....
76	فهرست منابع.....
78	چکیده انگلیسی.....

فصل اول

فصل اول: کلیات

1-1- بیان مسأله

با مطالعه‌ی تاریخ ادبیات هر ملتی می‌توان تا حدودی به شناخت تاریخ آن ملت نزدیک شد. اما در تاریخ ادبیات به طور خاص با بیوگرافی نویسنده یا شاعر و کیفیت آثار او مواجهیم و از ارتباط میان قالب‌های فکری نویسنده یا شاعر در پیوند با ساختارهای اجتماعی محیط او سخنی به میان نمی‌آید و در واقع به تحلیل مکانیسم‌های آفرینش هنری اثر پرداخته نمی‌شود. این وظیفه به عهده‌ی «جامعه-شناسی ادبیات» است. بدون بکارگیری این علم نمی‌توان پیوندهای میان ادبیات و جامعه را دریافت و از طریق ادبیات به شناخت ملت خویش نایل آمد. با بهره‌گیری از این علم می‌توان ارتباط سست بین ادبیات و توده‌های مردم را ترمیم، ارزش‌ها را زنده و ضد ارزش‌ها را بدنام کرد.

«باید ادبیات را از بند ممنوعیت‌های اجتماعی - با پی بردن به راز قدرت این محرمات و خنثی کردن آن‌ها - آزاد ساخت. آن‌گاه شاید بتوان نه تاریخ ادبیات، بلکه تاریخ انسان‌های موجود در جامعه را براساس گفت و شنود آفرینندگان واژه‌ها و اسطوره‌ها و اندیشه‌ها با معاصران و آیندگان‌شان بازنویسی کرد، گفت و شنودی که ما آن را ادبیات می‌نامیم» (اسکارپیت، 1376: 1).

ادبیات هم متأثر از اجتماع است و هم بر آن تأثیرگذار. زیرا هنر غیر از بازسازی حیات، بدان شکل تازه نیز می‌بخشد. محیط ادبی نمی‌تواند از تأثیر محیط اجتماعی مبرا بماند. افکار، ذوق‌ها و اندیشه‌ها تابع شرایط و اوضاع اجتماعی است. « آثار ادبی همواره محصول شرایط اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی جامعه می‌باشد و در هر دوره فلسفه و شیوه‌ای خاص آن را متأثر می‌کند» (ستوده، 1378: 69).

یکی از مکاتبی که در این راستا به مطالعه پرداخته مکتب «ساختگرایی تکوینی» (Structuralism Genetic) است که «به طور فشرده، به بررسی منش تاریخی - اجتماعی دلالت‌های عینی زندگی عاطفی و عقلانی فرد می‌پردازد» (گلدمن: 11، 1382).

هدف ساختگرایی تکوینی این است که بین صورت و محتوا وحدت ایجاد نماید. در روش ساختگرایی تکوینی کوشش می‌شود تا رابطه‌ی ساخت درونی اثر، با ساخت فکری طبقه‌ی نویسنده مشخص شود این اساس شیوه‌ی گلدمن است. «فرضیه‌ی اصلی نظریه‌ی گلدمن این است که خلاقیت ادبی یک ویژگی جمعی دارد که از طریق یکنواختی یا یکپارچگی ساخت‌های آن با ساخت‌های ذهنی گروه‌های اجتماعی معاصرشان قابل تشخیص یا تعقیب است و با این ساخت‌های ذهنی یک رابطه‌ی منطقی دارد. گلدمن می‌گوید که آثار هنری بزرگ یک ویژگی اجتماعی دارند، چرا که افراد نمی‌توانند خودشان یک ساخت ذهنی منسجم بنا کنند. وی معتقد است که اثر هنری، بیانی است از یک نگاه جمعی متحد که خود نویسنده هم بخشی از آن است» (راو دراد، 95، 1382-91). به نظر گلدمن، ارزش اثر در این است که نگرشی منسجم در مورد جهان ارائه دهد. به نظر او فرم از محتوا جدا نیست. اما اثر تنها با محتوا ارزش نمی‌یابد. هنرمند نباید از واقعیت رو نوشت بردارد، هنر منطقی درونی دارد که خاص خود اوست. به گفته‌ی وی «اثر ادبی بیان جهان‌نگری است، بیان نوعی شیوه-ی مشاهده و نوعی احساس جهان انضمامی و متشکل از موجودات و اشیاست» (گلدمن، 1376: 255). گلدمن در روش ساختگرایی تکوینی در جامعه‌شناسی ادبیات می‌گوید: «ساختگرایی تکوینی پیش از هر چیز، دیدگاهی به تمامی یکتا انگار است. در نتیجه همان‌گونه که با هر نوع جدایی تاریخ و جامعه‌شناسی مخالف است، نمی‌تواند بپذیرد که قوانین بنیادین حاکم بر رفتار آفرینشگران در عرصه‌ی فرهنگ از قوانین حاکم بر رفتار روزانه‌ی همه‌ی افراد در زندگی اجتماعی و اقتصادی قاطعانه جدا باشد» (گلدمن، 1377: 176).

«گلدمن در شیوه‌ی خود می‌کوشد تا ارتباط ساخت درونی اثر را با ساخت فکری طبقه‌ی اجتماعی نویسنده آشکار کند... کوتاه سخن این که گلدمن به دنبال کشف روابط ساختاری بین اثر ادبی، جهان-بینی صاحب اثر و تاریخ است و اینکه چگونه وضعیت تاریخی یک گروه اجتماعی از طریق جهان-بینی نویسنده به ساختی ادبی تبدیل می‌شود» (شمیسا، 1378: 259-255).

علت برگزیدن رمان «سووشون» و تحلیل آن، جایگاه ویژه‌ی این رمان از نظر زیبایی‌شناسی، تاریخی و فلسفی بوده است. چاپ‌های مکرر این رمان و مقبولیت عام آن نیز حاکی از جذابیت آن است. همین‌طور پیام‌های روشنفکرانه‌ای که در این رمان به شکلی هنری گنجانده شده نیز برای شناخت جامعه‌ی معاصر ایران در خور تأمل است.

سطح رمان «سووشون» را مقوله‌هایی می‌سازند که خود بازتابی از وضعیت اجتماعی واقعی و پدیده‌های آن هستند. با کشف و درک این مقوله‌های حاکم بر ساختار رمان «سووشون» می‌توان به شناخت اجتماعی نایل آمد که زمینه‌های آفرینش این اثر هنری را فراهم کرده است. از طرفی این رمان زاییده‌ی ذوق و آگاهی خانم سیمین دانشور است. ایشان به عنوان یک عضو از طبقه‌ی روشنفکر جامعه، دیدگاه این طبقه‌ی اجتماعی را به گونه‌ای در اثر خلاقانه‌ی خویش به نمایش گذاشته است.

زمانی که وقایع رمان بر بستر آن جریان دارد سال 1322 است و زمان نگارش رمان سال 1348 می‌باشد. در رمان سووشون به زیبایی، هم اجتماع واقعی ایران در زمان رمان توصیف می‌شود و هم اجتماع دهه‌ی چهل ایران.

دانشور در سووشون به گونه‌ای رمزی به کودتای 28 مرداد و شکست مصدق اشاره دارد. او تاکید می‌کند «من در سووشون مرگ یوسف را در 29 مرداد ذکر کرده‌ام، در حالی که مقصودم 28 مرداد، سقوط مصدق بوده... این را فقط جلال فهمید و گفت عوض کن» (گلشیری، 1376: 171). همچنین سووشون به گونه‌ای بیانگر حضور پررنگ و تأثیرگذار خارجی‌ها، به‌ویژه انگلیسی‌ها در دوره‌ی زمانی حساسی است که کانون آن را می‌توان جنگ جهانی دوم دانست. «رمان سووشون برزمینه‌ی تاریخی پس از شهریور 1320، باگوشه‌ی چشمی به برخی از وقایع زمان رضا شاه و اشاره‌ای به یک واقعه‌ی تاریخی پیش از این دوره در جنگ جهانی دوم است» (اربابی، 1378: 172-171). پیام‌های روشنفکرانه‌ای که در این رمان به شکلی هنری گنجانده شده برای شناخت جامعه‌ی معاصر ایران درخور تعمیق است.

با توجه به اینکه رمان سووشون «از زمان انتشار آن در حدود سی سال قبل تا کنون در ایران از استقبال گسترده برخوردار بوده و در تیراژ وسیعی منتشر شده است. رمان از زاویه‌ی دید یک زن نوشته شده و نویسنده‌ی آن یک زن ایرانی است که دوره‌ی زندگی‌اش مصادف است با یکی از آشفته‌ترین و متلاطم‌ترین دوران‌ها در تاریخ ایران» (مدرسی، 1383: 53-452). می‌خواهیم بدانیم که رویدادهای اجتماعی تا چه اندازه بر این رمان تأثیر گذاشته است و برآنیم تا با استفاده از روش ساختگرایی لوسین گلدمن به تحلیل جامعه‌شناختی رمان سووشون بپردازیم.

1-1- اهداف پژوهش

شناخت بهتر رمان سووشون براساس نظریه‌ی ساختگرایی تکوینی، درک بهتر شرایط اجتماعی و سیاسی حاکم بر آن دوره و نقش آن در تدوین و شکل‌گیری این رمان و درک بهتر اندیشه‌های دانشور از اهداف پژوهش حاضر محسوب می‌شود.

3-1- پرسش‌های پژوهش

- 1- باتوجه به نظر گلدمن رمان سووشون از کدام ساختار معنادار حاکم بر رمان برخوردار است؟
- 2- سیمین دانشور از چه شگردهای ادبی جهت تبیین وضعیت گروه‌های اجتماعی مورد نظر خود در رمان استفاده کرده است؟
- 3- چه روابطی بین ساختار سووشون و جهان بینی سیمین دانشور وجود دارد؟

4-1- اهمیت پژوهش

این پژوهش از دو نظر دارای اهمیت است:

1-4-1- **نظری:** از آنجایی که در عصر حاضر پیشرفت خیره‌کننده‌ی علوم و تکنولوژی، سرعت را سرلوحه‌ی زندگی بشر گردانده است، ادبیات به عنوان یکی از مؤثرترین علوم نظری نباید از این قافله عقب بماند. همه می‌دانیم که یکی از علل عمده‌ی مطالعه‌ی ادبیات «التذاذ هنری» است. این خصیصه برای ادبیات محفوظ است اما در عصر حاضر ادبیات برای یافتن جایگاهی در خور، لزوماً باید ظرف اندیشه نیز باشد.

2-4-1- **کاربردی:** پژوهش حاضر می‌تواند در کمک به دانشجویانی که در حوزه‌های مختلف علوم انسانی بخصوص جامعه‌شناسی و ادبیات مشغول پژوهش و فعالیت‌های علمی می‌باشند کاربرد داشته باشد.

5-1- روش انجام پژوهش

در این پژوهش شیوه‌ی تجزیه و تحلیل داده‌ها به صورت تحلیل محتوایی و براساس نظریه‌ی ساختگرایی تکوینی لوسین گلدمن است و داده‌ها به شیوه‌ی کتابخانه‌ای بررسی و تحلیل شده‌اند. در این پژوهش ابتدا به تحلیل درونی رمان پرداخته می‌شود سپس میانجی‌هایی که در واقع پل ارتباطی میان سطح رمان و واقعیت‌های سیاسی، اجتماعی می‌باشند مورد بررسی قرار می‌گیرد.

6-1- پیشینه‌ی پژوهش:

اوج هنر داستان‌نویسی دانشور در رمان سووشون است که در سال 1348 منتشر شد. «این اثر از حیث فن داستان‌نویسی و هنر پردازش شخصیت‌های داستانی و پرورش درون‌مایه به حدی قوی و سترگ است که شاید بتوان آن را نقطه‌ی عطفی در تاریخ داستان معاصر ایران دانست» (قبادی، 1383: 46). «سووشون معروفترین داستان دانشور است که مایه‌ی سیاسی و مبارزاتی دارد و در دوران جنگ جهانی دوم و اشغال شیراز از سوی انگلیس جریان دارد» (عبداللهیان، 1378: 73). نقدهای

بسیاری بر رمان سووشون نوشته شده که این نقدها به طور اخص به عناصر و تکنیک‌های داستان نویسی نظر داشته‌اند. در نقد آزاد تهرانی در «زن روز» بر سووشون اشاره‌ای به فلسفی بودن این رمان می‌شود. همچنین درباره‌ی عناصر داستان در رمان سووشون تحقیقاتی انجام گرفته، چه به صورت مستقل و چه در کتاب‌ها و نقدهایی که درباره‌ی ادبیات داستانی معاصر ایران نوشته شده است. از جمله نقدهایی که بر این رمان نوشته شده می‌توان به جدال نقش با نقاش در آثار سیمین دانشور نوشته‌ی هوشنگ گلشیری اشاره کرد. در این اثر رمان سووشون از نظر تقابل‌های بین زن و مرد، برون و درون، واقعیت و آرزو کاویده شده است (گلشیری، 1376: 147-139). از دیگر نقدهایی که بر این رمان نوشته شده مقاله‌ی قبادی (1383) با عنوان «تحلیل درونمایه‌های سووشون از نظر مکتب‌های ادبی و گفتمان‌های اجتماعی» می‌باشد که نویسنده درون مایه‌های سووشون را از نگاه گفتمان اجتماعی بررسی کرده است. او راز اقبال عمومی به سووشون را در اندیشه‌ورزی و صداقت در آفرینش ادبی، بهره‌گیری از میراث‌های اسطوره‌ای و گنجینه‌های عناصر ایرانی-اسلامی و قدرت بازآفرینی هنری و ادبی می‌داند که در کنار درگیری با چالش‌های اجتماعی و سیاسی، در بیان حقایق مصالح ملی و انسانی، برنامه‌های استعماری و اشغالگری پنهان و آشکار به گونه‌ای جامع، ابتکاری و نوآورانه صداقت تمام داشته و توانسته است ادبیات داستانی معاصر را با جنبه‌های بومی پیوند دهد (قبادی، 1383: 1).

در پایان‌نامه‌ی فاطمه سرمشقی با عنوان «رویکرد جامعه‌شناسی و فمینیستی در تحلیل رمان سووشون سیمین دانشور» نویسنده پس از بررسی رویکرد جامعه‌شناسی رمان در نقد ادبی به تحلیل رمان سووشون براساس شیوه‌های نقد جامعه‌شناسی رمان پرداخته و مناسبات سووشون را با نگاه اسطوره‌ای و نسبت به جامعه‌ی روایت شده در داستان بیان کرده است (سرمشقی، 1385: 108-95). انتشار جشن‌نامه‌ی دکتر سیمین دانشور با عنوان «برساحل جزیره‌ی سرگردانی» به کوشش علی دهباشی 1383 منبع ارزشمندی جهت پژوهش است. همچنین کتاب «درنگی بر سرگردانی‌های شهرزاد پسامدرن» نوشته‌ی جواد اسحاقیان 1385 از جمله آثاری است که بخش‌هایی از سایه‌های ذهنی خانم دانشور را روشن کرده است. در پایان‌نامه‌ی شیخ عارفی با عنوان «تحلیل و بررسی سیمین دانشور درباره‌ی مردان با توجه به شخصیت‌های رمان سووشون» به نقش مردان در رمان، ویژگی‌های رفتاری آنان و برخوردشان نسبت به زنان در خلال رمان پرداخته می‌شود (شیخ عارفی، 1391). بنابراین به رغم پژوهش‌های ارزنده‌ای که درباره‌ی این اثر صورت گرفته، تاکنون پژوهشی در زمینه‌ی جامعه‌شناسی بر رمان سووشون انجام نشده است، در پژوهش حاضر کوشیده‌ایم برای نخستین بار با استفاده از روش ساختگرایی تکوینی لوسین گلدمن به تحلیل رمان سووشون بپردازیم.

1-7- اجزای پژوهش

این رساله براساس شیوه‌نامه‌ی تدوین پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد مصوب دانشگاه کردستان تهیه گردیده است. این پژوهش در چهار فصل تنظیم شده و سعی براین بوده تا حد امکان فصول پیشین مؤید فصول پسین باشند. فصل اول شامل بیان مسأله، اهداف پژوهش، پرسش‌های پژوهش، اهمیت پژوهش، روش انجام پژوهش، پیشینه‌ی پژوهش و اجزای پایان نامه می باشد.

در فصل دوم به بررسی جامعه‌شناسی، جامعه‌شناسی ادبیات، روش کار جامعه‌شناسی ادبیات، روش ساختگرایی تکوینی لوسین گلدمن که اساس این پژوهش می‌باشد پرداخته شده است. از آن-جایی که نقد جامعه‌شناسی آثار هنری بدون شناخت اوضاع سیاسی و اجتماعی امکان‌پذیر نیست، پایان فصل به این امر اختصاص یافته و اوضاع سیاسی و اجتماعی ایران در زمان رمان مورد بررسی قرار گرفته است.

در فصل سوم پس از مرور اجمالی بر عناصر رمان «سوشون» و خلاصه‌ی رمان به تحلیل آن پرداختیم. براساس روش ساختگرایی تکوینی گلدمن این کار در سه بخش انجام گرفت. ابتدا به تحلیل درونی رمان پرداخته می‌شود یعنی مقوله‌های حاکم بر ساختار رمان استخراج گردیده و به توضیح و تبیین آن پرداخته می‌شود. سپس میانجی‌هایی که در واقع پل ارتباطی میان سطح رمان و واقعیت‌های سیاسی و اجتماعی می‌باشند مورد بررسی قرار می‌گیرد. در بخش سوم که مرحله‌ی دریافت است توضیح داده شده که رمان سوشون با ساختارهای مسلط بر آن چه ارتباطی با پدیده‌های اجتماعی دارد. در واقع واقعیت‌هایی اجتماعی و سیاسی مورد بررسی قرار می‌گیرد که ریشه‌های پیدایی این اثر هنری با آن درون‌مایه و ساختارها مسلط گردیده‌اند.

فصل چهارم که آخرین فصل پایان نامه به شمار می‌آید، شامل نتیجه‌گیری از پژوهش است.

فصل دوم: جامعه‌شناسی ادبیات

1-2- جامعه‌شناسی

جامعه‌شناسی از گذشته‌ای طولانی اما تاریخی کوتاه برخوردار است. همه‌ی مباحث علمی، در آغاز شاخه‌ای از فلسفه - مادر علوم - به حساب می‌آمدند؛ اما با رشد تمدن غربی، علوم مختلف، یکی پس از دیگری از فلسفه جدا شدند و شیوه‌های مستقلی را در پیش گرفتند. جامعه‌شناسی نیز که زمانی «فلسفه‌ی اجتماعی» یا «فلسفه‌ی تاریخ» خوانده می‌شد، به عنوان دانشی مستقل از فلسفه جدا گشت. این واژه را نخستین بار «آگوست کنت» فرانسوی بنیاد نهاد و به همین جهت به «پدر جامعه‌شناسی» نامبردار گشت. اما در واقع جامعه‌شناسی پیشینه‌ای طولانی‌تر از این دارد.

جامعه‌شناسی شاخه‌ای از علوم اجتماعی و از همه‌ی آن‌ها جوانتر است که به «مطالعه‌ی علمی جامعه‌های انسانی، زندگی گروهی انسان‌ها و رفتارهای اجتماعی» (ستوده، 1378: 19) می‌پردازد.

جامعه‌شناسی به عنوان یک علم جدید و ناتمام که با توجه به سرعت تغییرات، به شکلی پویا وجود دارد و به طور مرتب نظریه‌های جدیدی در باب جامعه مطرح می‌کند، مقوم بر تجربه‌ی جدیدی است که ادبیات توانسته است یک بعد آن را فراهم کند. و مراجعه به متون ادبی توسط جامعه‌شناسان و نهادن نام جامعه‌شناسی ادبیات بر کشفیات این مطالعات نیز به همین خاطر است. چرا که در جامعه‌شناسی ادبیات است که تعاملات جامعه و ادبیات بررسی، مطالعه، تحلیل و تأویل می‌شود (آزاد ارمکی، 1383: 73-70).

2-2- جامعه‌شناسی ادبیات

جامعه‌شناسی ادبیات یکی از شاخه‌های جامعه‌شناسی است. با توجه به این‌که این علم نوخاسته است، مشکل می‌توان تعریفی جامع و مانع و روشنگر از آن و قلمروش ارائه داد. خصوصاً مسأله‌ی روش آن که همواره بحث برانگیز است. لوسین گلدمن در این باره می‌گوید: «پیشرفت‌های برآستی

بنیادی، تنها روزی بدست خواهد آمد که جامعه‌شناسی ادبیات بدل به میدانی از پژوهش‌های همگانی شود و در شمار بسنده‌ای از دانشگاه‌های سراسر جهان دنبال شود» (همان، 55).

اما بطور کلی «می‌توان جامعه‌شناسی ادبیات را علم مطالعه و شناخت محتوای آثار ادبی و خاستگاه روانی و اجتماعی پدید آورندگان آن‌ها و نیز تأثیر پابرجایی که این آثار در اجتماع می‌گذارند تعریف کرد» (همان، 56).

در جامعه‌شناسی ادبیات علم و هنر با هم عجین شده‌اند، زیرا پژوهشگر جامعه‌شناسی ادبیات، هنر را برای غنای علم خود مورد استفاده قرار می‌دهد. امروزه جامعه‌شناسی ادبیات مانند دیگر رشته‌های علمی ریشه دوانده است و با نام بزرگانی همچون جورج لوکاج، لوسین گلدمن، والتر بنیامین، اریش کوهلر، میخائیل باختین و... گره خورده است و پیوندهای خود را با فلسفه، فرهنگ، هنر و اقتصاد تحکیم بخشیده است.

«جامعه‌شناسی ادبیات نشان می‌دهد ادبیات نیز مانند خانواده، آموزش و پرورش، حکومت، اقتصاد و... یک نهاد اجتماعی است؛ یعنی، ریشه در زندگی اجتماعی انسان دارد. براین اساس می‌توان جامعه‌شناسی ادبیات را علم مطالعه و شناخت محتوای آثار ادبی و خاستگاه روانی و اجتماعی پدیدآورندگان آن‌ها و نیز تأثیر پابرجایی که این آثار در اجتماع می‌گذارند، تعریف کرد. در واقع جامعه‌شناسی ادبیات، مطالعه‌ی علمی محتوای اثر ادبی و ماهیت آن در پیوند با دیگر جنبه‌های زندگی اجتماعی است» (ستوده، 1378: 56).

2-3- روش کار جامعه‌شناسی ادبیات

در جامعه‌شناسی ادبیات، اثر ادبی را به مثابه‌ی یک شیء اجتماعی مطالعه می‌کنند؛ تا به مناسبات و پیوندهای این شیء اجتماعی با دیگر پدیده‌های اجتماعی دست یابند. «در جامعه‌شناسی ادبیات به طور خاص دو جریان وجود دارد: یکی جریان معمول پوزیتیویستس که با هرگونه چشم انداز تاریخی مخالف است و دیگری جریان دیالکتیکی که برخلاف جریان نخست، هرگونه تمایز میان جامعه‌شناسی و تاریخ را رد می‌کند» (پوینده، 138: 174). جامعه‌شناسی ادبیات گلدمن از نوع دیالکتیکی آن است.

این مسأله که ادبیات تا چه اندازه از فرایندهای اجتماعی و تغییرات و پیشرفت‌های جامعه تأثیرپذیر است به طریقی داخل تقسیمات سه گانه‌ی زیر جای می‌گیرد:

جامعه‌شناسی تولیدکننده‌ی اثر ادبی، جامعه‌شناسی محتوای اثر ادبی، تأثیر ادبیات بر جامعه